

Inimene, haldusvõim, kohus

Ettekanne 29. jaanuaril 2010 Tartus riigiasutuste juhtidele

Indrek Koolmeister
riigikohtunik

I. Selgituseks

Järgnevas esitab siinkõneleja mõnesuguseid hinnanguid pealkirjas püstitatud valdkonna hetkeolukorra ja võimalike arenguteede kohta. Sellised hinnangud ei pruugi ühte langeda kohtu tervikliku seisukohaga. On ootuspärane, et käsitledes õigusemõistmist haldus-, era- või karistusõiguses, erineb avanev vaatepilt paljudes nüanssides või ka põhimõttelistes küsimustes. Ometi eeldan ühtelangevust hooles, mida tuleb ilmutada riigi edendamisel ja iga inimese õiguste ja vabaduste tagamisel. Tänapäevane kohtumine peaks suunama meie mõtteid sellele, mida kohtud ja esmalt halduskohtud peavad tegema eelnimetatud ülesande täitmiseks. Piiratud aeg lubab aga siiski vaid pindmist uurimist, jättes sügavama mõtiskluse tee avatuks.

II. Võimu paradigmat Eestis

Kohus on osa riigist, üks riigivõimu haru. Milline on riik, milliseid väärtusi ta järgib, kuidas oma ülesandeid näeb, see avaldab paratamatut mõju ka kohtutele. Kõrvaltvaataja, kes annab hinnangu riigile, laiendab seda ka kohtusüsteemile. Väljaspool võimu paradigmat ei ole seetõttu mõistetav kohtute roll ja võimalused.

Inimene vajab riiki. Seda vajab ta esmalt turvatunde loomiseks, seda vajab eriti see isik, kes mingitel põhjustel on langenud abivajajate kategooriasse. Nii suurendab inimese sõltuvust riigist riigi vahendatava abi hulk. Ka objektiivselt pole maailmas ühiselu korraldamiseks teada riigist paremat vormi. Samas on iga inimese sisemine soov olla vaba, olla võimalikult vähe piiratud oma tegevuses.

Riik vajab ka inimest. Utreeritult ja natuke küüniliselt võime arvata, et riik vajab inimest vähemalt kahel eesmärgil: perioodiliselt võimu legitiimsuse kinnitamiseks ning pidevalt selle inimeste loodud lisaväärtuse omastamiseks, mis on vajalik riigi funktsioneerimiseks. Võimu immanentne omadus on tugevneda, laieneda, hõlmata üha ulatuslikumaid alasid. Laieneda saab ta esmalt inimeste õiguste ja vabaduste arvel. Selles kontekstis võib riigi jaoks inimeste õiguste ja vabaduste küsimus olla allutatud eelnevale, allutatud avalikule, *pro* riigi huvile. Laienemise loogika praktiline näide on kas või Euroopa Liidu arengulugu.

Laienemise tungi teenistuses saab olla ideoloogia, mis kujundab riigipatriotismi, loob riigi erilise kuvandi, riigi- ja põhiseaduspatriotismi kuvandi ja kinnistab seda kodanikukasvatuse eri vormide, sealhulgas võimalusel ka suunatud meedia kaudu.

Riik kindlustab ennast ka organisatsiooniliselt, luues ja laiendades riigiaparaati, kontsentreerides võimu (nt jõuametkondade ühendamine, maakondade tasalülitamine, omavalitsuste liitmine jne).

Riik kindlustab end ka õiguslikult. Seaduste paljusus, õiguskorra ebastabiilsus, ulatuslik sunnimehhanism, karistusõiguslike meetmete rohkus – need aspektid, millest mitmele juhtis

tähelepanu Riigikohtu tänavusel juubeliaktusel prof M. Luts, võivad hästi illustreerida võimu arenguloogikat.

Kui tuua mõned mõtlemapanevad näited, siis 2004–2008 registreeris ainuüksi politsei 1 158 378 väärtegu. Uus, nn kirjalik menetlus lisab eelduslikult kuni 200 000 rikkumist aastas. Eesti täiskasvanud elanikkonnast on statistiliselt 30% kunagi toime pannud kuriteo. 2009. a registreeriti pea 50 000 uut kuritegu. Kriminaalmenetluslikel alustel oli veel lähiaastatel Eestis suhtarvuna kinnipeetavaid või vahistatuid ligi 10 korda enam kui Soomes ja kaks korda niipalju kui Euroopa Liidu liikmesriikides keskmiselt. Praegu räägime vangide suhtarvu Eestis ja Soomes kõrvutades endiselt Eesti muljetavaldavast, neljakordsest edumaast.

Võim kasutab haarde tugevdamisel erinevaid põhjendusi, võimu ekspansionismi ajendiks võivad olla nii 11. septembri või aprillisündmuste taolised juhtumid, objektiivsed majandus- ja sotsiaalsfääri probleemid kui ka võimuloleva erakonna ideoloogilised ja poliitilised suunised.

Õhukene ja neoliberaalne riik, kodanikukeskne riik, mille kujundamine on Eestis vähemalt deklareeritud võimu paradigma aluseks, saab seetõttu teoreetilisest mudelist praktikasse jõuda üksnes siis, kui eksisteerib efektiivne mehhanism, mis tagab võimu püsimise etteantud raamides, selle võimu funktsioneerimise proportsionaalsuse ja õigusriikliku aluse.

Nende raamide järgimisel on eriline koht kohtusüsteemil, iseäranis halduskohtutel.

III. Halduskohtud ja võim

Kohtud on osa avalikust võimust, riigivõimu eraldiseisev haru. Halduskohus nagu ka iga teine kohus teeb oma otsuseid Eesti Vabariigi nimel. Kuulumist võimu juurde rõhutab kohus oma tunnustega: talaari ja vapilindiga, riigivapiga tooli seljatoel ja eriliselt formaliseeritud menetluskorraga. Riik loob kohtuasutused, tagab nende tegevuse.

Samas ohjeldab halduskohus riiki. Halduskohtu kaudu realiseerub PS §-s 13 sätestatud igapäevane õigus kaitsele riigivõimu omavoli eest ning halduskohtul on eriline roll PS §-s 14 sätestatud kohustuse täitmisel – isikute õiguste ja vabaduste kaitseks.

See eriline asend – olla ühelt poolt võimu koostisosa ja teiselt poolt kaitsta isikuid, kelle õigusi ja vabadusi avalik võim rikub –, tingib ilmselge vajaduse luua süsteem, kus kuulumine võimu hulka ei takistaks olla kohtumõistjaks sellesama võimu üle. Selleks peavad kohtul olema nii ideoloogilised, õiguslikud, organisatsioonilised kui ka varalised eeldused. Vastasel juhul on raske eeldada, et kohus suudab piisava hoolega täita talle põhiseadusest tulenevaid eelnimetatud ülesandeid.

IV. Missiooni täitmise eeldused

Kohtuvõim saab oma ülesandeid täita nõuetekohaselt siis, kui ta on kättesaadav, tugineb usaldusele, mille loob aus ja objektiivne menetlus, ning omab vajalikku sõltumatust. Nende eelduste puudumisel on oht, et inimene võõrdub kohtust, ei võta teda omaks kui oma õiguse kaitse vahendit. Seda põhjendatult, sest kohus võib nii muutuda teiste võimuharude sõltlaseks, poliitilise manipulatsiooni objektiks.

V. Halduskohtuvõimu kättesaadavus

Kohtuvõimu kättesaadavus tähendab esmalt seda, et meil oleks piisaval arvul kohtuid, kohtumaju, kohtunikke. Kohtunike arv võib olla ajas muutuv ning iseendast ei ole see määrav niikaua, kui menetlused mõistliku aja sisse mahuvad. Isik peab saama hõlpsasti leida selle maja, kus tema muret kaalutakse. Võimalus suhelda kirja teel, e-vahendite kaudu või muul sarnasel viisil võib isiku suhtlust kohtuga mõneti hõlbustada ja kohtu tegevust lihtsamaks või ökonoomsemaks muuta, kuid ei loo siiski konkreetset, individuaalset ja usaldusele toetuvat seost kohtu ja inimese vahel. Pigem teisiti, need suhtlusvormid toetavad inimese võõrandumist võimust ega soodusta halduskohtumenetluses vajaliku koostöösuhte kujunemist. On ju nii, et inimese probleemi lahendamise võti on sageli tema võimaluses rääkida oma murest, olla ära kuulatud, olla abistatud lahendusteede valikul. Kättesaadav ja inimesele orienteeritud kohus saab seda võimaldada.

Kättesaadavus tähendab ka seda, et igäühel oleks õiguslikult tagatud võimalus põhjendatud vajaduse korral kohtu poole pöörduda. Kaebeõiguse küsimused on õigusriigi nõuete täitmisel ühed olulisemad ja samas permanentselt aktuaalsed. Seda mitte ainult Eestis. On selge, et kohtusse peaks saama pöörduda põhjendatud vajaduse korral, kohus ei tohi muutuda igäühe uudishimu rahuldamise või arengukavasid realiseerivale võimule ärapanemise vahendiks. Ometi peavad siin võimalikud piirangud, mis sisuliselt on kehtestatud alusetu kaebamise vältimiseks ja ka kohtu kaitseks ülemäärase koormuse eest, olema mõistlikud. Kehtiv menetlusõigus on loonud küllaltki keeruka subjektiivse õiguse rikkumise ja põhjendatud huvi konstruktsiooni, mis on eelduseks kohtusse pöördumisel. Pole liigne märkida, et kohtusse pöördumine pole seotud mitte üksnes subjektiivse õiguse rikkumise doktriiniga, vaid eeldab ka selle sidumist õige taotlusega (nõudega). Tegelikuses on kujunenud süsteem, milles orienteerumine nõuab juriidilisi eriteadmisi. Võiks öelda, et kohtusse pöördumise lubatavus sõltub juriidilisest keeleoskusest, omalaadsest erialakeele testist, mille mõistmiseks on sageli tarvis nõustaja abi. Faktiline olukord, kus isik saab tulemuslikult halduskohtusse pöörduda ja riigi vastu kaitset leida üksnes juriidilist kõrvalabi kasutades, pole normaalne. Kuigi lootus, et kavandatav uus menetlusseadustik loob siin lihtsama korra, ei ole veel kustunud, näitavad märgid ka eelnõu seaduseks saamisel keerukuse säilimist või suurenemistki.

Kaebeõigusest rääkides tuleks eraldi rõhutada nn igäühe kaebeõigust, populaarkaebusi. Selline kabevorm võib aidata kaasata üldsust olulist avalikku huvi pakkuvate küsimuste õige lahenduse otsimisse. Vähemalt mõnedes valdkondades, keskkonnakaitselistes küsimustes aga ka planeeringutega seonduvalt, saab populaarkaebus sellist rolli mõneti täita. Samas on ilmnunud ka tendents kasutada seda kaebuse vormi kollektiivsete või mis veelgi taunitavam, individuaalsete ja muidu kaitsetute erahuvide kaitseks. Populaarkaebuse piirid ja eeldused vajavad suuremat tähelepanu.

Kaebeõigus võib olla seotud ka kohustusliku kohtueelse menetlusega. Tuleb rõhutada, et täitevvõim peaks suutma lahendada põhiosa haldusvõimu teostamisel esilekerkinud probleemidest n-ö dialoogirežiimil. Millises vormis haldus isikuga vaidluse tekkimisel suhtleb, pole siinkohal esmatähtis. Inimesega tuleb rääkida, talle tuleb selgitada, teda veenda. See on mõistlik ja edasiviiv. Eelnev aga ei tähenda, et isiku õiguse pöörduda kohtusse peaks vältimatult siduma isiku kohustusega astuda eelnevasse vaidlusesse vahetult haldusorganiga. Kõik see võib isiku jaoks olla lisakoormaks, pikendada lõppastmes vaidluse lahendamist. Siiski ärgem heitkem kõrvale vabatahtlikku, alternatiivset kohtuvälisest menetlust. Loogem selleks piisavad võimalused, tagagem ka seal koostöösuhtel rajanev aus ja objektiivne asja arutamine. Kui see menetlus on selline, siis langeb sageli ära ka vajadus kohtusse pöörduda.

Kohtusse pöördumine sõltub ka ajast. Kaebamise tähtaeg on vajalik õiguskindluse tagamiseks. Samas peab õiguskindlus kui hüve olema mõistlikul viisil kaalutud isiku huviga oma rikutud õigust kaitsta. Halduskohtupidamises on tähtajad üldiselt lühikesed. Kõige efektiivsema kaitsevahendi – tühistamiskaebuse – esitamiseks on antud üksnes 30 päeva. Raske on vastata küsimusele, miks nimetatud tähtaeg on just nii pikk. Haldusasjad lähevad üha keerukamaks ja kohtusse pöördumiseks on vaja õigusabi, põhjendatud kaebuse esitamiseks tuleks sageli koguda dokumente. Kõik see ei mahu alati nõutava aja piiridesse. Selle suhteliselt lühikese tähtaja ületamisi esineb sageli ning paljud vaidlused hääbuvad sisuliselt algamata. Samas on kohtul võimalik seda tähtaega ennistada ja halduskohus on sageli nii ka teinud. Kas tähtaegade mõningane pikendamine muudaks olukorda?

Halduskohtusse pöördumise võimalikkus ei tohiks sõltuda inimese varalisest seisundist. Riigilõiv kaebuselt ja kautsjon kassatsioonilt on kaebamisega seotud varalised kohustused. Need kohustused on esmalt fiskaalse tähendusega, kuid nad on mõeldud ka piirama alusetute kaebuste hulka. Võimalik, et need argumendid on olulised. Samas on igapäev õigus leida kaitset riigi omavoli vastu, sõltumata sellest, kas tal on piisavalt raha. Isik ei pea riigi vastu kohtusse minekuks võõrandama oma vara, sealhulgas eluaset või tegema seda oma nappide esmavajaduste arvel. Kohtusse pöördumine pole privileeg. Kuigi seadus näeb ette võimaluse vabastada isik nendest kuludest, on see mehhanism piiratud toimega. Eraldi tähendus on selles kontekstis ka menetluskulude instituudil. Teadmine, et kaebuse rahuldamata jätmine toob kaasa ulatuslikud menetluskulud, võib ülemäära pärssida kaebeõiguse kasutamist. Halduskohtu eripärast tulenevalt on seadusandjal vaja menetluskulusid hoolikalt kaaluda. Lõpuks on vaadeldavas aspektis olulise tähtsusega ka õigusabi ning selle kulud. Kus veel kui mitte haldusmenetluses peaks ka riigi õigusabi olema hõlpsalt kättesaadav.

Kohtu kättesaadavust väljendab ka asja menetlemise kestus. Kui kohtuasi venib aastaid, võib isik kaotada huvi lahendi vastu ja lahend ise võib kaotada igasuguse regulatiivse toime. Mõistlik aeg asja lahendamiseks on seetõttu kaalukas kohtuvõimu tegevuse näitaja. Samas tuleb arvestada, et kohtuasja lahendamise kestust mõjutavad paljud asjaolud: asja keerukus, menetlusosaliste käitumine menetluse kestel, kohtu koormus jne. Asja läbivaatamine mõistliku aja jooksul ei ole kindlasti saavutatav pelgalt administratiivsete meetmetega ega tohiks kaasa tuua kohtuasja lahendamise kvaliteedi langust.

VI. Ausus, objektiivsus, sõltumatus

Nimetatud kategooriad on kohtuvõimu kontseptsiooni aluseks. Kohus, mis pole aus, objektiivne ja sõltumatu, ei saa täita õigusemõistmise ülesannet. Kas Eesti kohtud ja kohtunikud vastavad neile nõuetele? Tervikuna on meie kohus asjade lahendamisel aus, objektiivne ja sõltumatu. See aga ei tähenda probleemivaba pilti. Kohtunikkond on vaatamata tema komplekteerimise erilistele protseduuridele, vaatamata nendele erinõuetele, mis esitatakse kohtunikuks pürgijatele, osa elanikkonnast. Ükski valikumehhanism ja kontrollisüsteem, mis kohtunikukonna puhul töötab erilise tähelepanuga, ei suuda siiski saajaprotsendilisel ennetada kohtunikutalaaris isiku mittekohast tegevust. Aga need juhtumid, rikkudes küll oluliselt kohtute mainet, ei ole ülekantavad kohtutele tervikuna. Arenguruumi ausa kohtupidamise kindlustamisel on aga siiski väga palju.

Teine asi on aususe ja objektiivsuse näivus. Kohus peab mitte üksnes olema, vaid ka näima aus. Siin on vajakajäämisi veelgi rohkem. Kõigepealt on üldine informeeritus kohtute tegevusest kasin. See piirdub enamasti uudisnupuga mõne eriti skandaalse kohtuasja kohta. Ei ole kohtureportereid, meedias ei ilmu ülevaatlilikud ja analüütilised käsitlused kohtute kohta.

Kuigi kohtud hoiavad ajuti oma uksi valla kõigile soovijatele ja jagavad teavet oma töö kohta, on siin teha veel palju. Sealhulgas vajaks ka iga probleemne kohtuotsus asjalikku tõlgendamist. Seda ei saa siiski teha kohus ise väljaspool lahendit. Loomulikult tuleb arvestada, et kohtulahend ei saa rajaneda avalikule arvamusele, grupihuvidele tuginevale arusaamisele õigest ja õiglasest. Kohtuvõimu ei saa kuigivõrd põhjendatult hinnata meeldivuse skaalal.

Palju on räägitud kohtute ja kohtunike sõltumatusel. Sõltumatusel on mitu aspekti: kohtuvõimu kui põhiseadusliku institutsiooni sõltumatus teistest võimudest, kohtuniku sõltumatus kohtusüsteemis ja kohtuniku sõltumatus kohtuasja lahendamisel. Kõige lihtsam on hinnata viimast aspekti. Meie praegune süsteem sisaldab piisavalt kohtuniku sõltumatus garantiisid. Ka praktika ei kinnita kallutatud kohtuotsuste kuigivõrd märkimisväärset osa. Kohtunik ei ole aga sõltumatu organisatsioonist, mille raames ta tegutseb. Organisatsiooni, kohtuasutusse, kuulumisest tuleneb mitmeid kohustusi, mille järgimist peab kohtunikult nõudma. Seetõttu ei ole ka mõistlikke põhjendusi, miks peaks vastu seisma kohtusüsteemis tehtavale järelevalvele kohtuniku tegevuse üle. Keerukam on olukord kohtusüsteemi sõltumatusel. Loomulikult saab ühe võimuharu sõltumatusel võimude tasakaalule rajatud riigis rääkida mõneti tinglikult. Samas peavad need seosed, mis võimuharusid ühendavad, olema vajalikud ega tohi kaasa tuua sekkumist selle haru põhitegevusse, selle põhitegevuse sisulist mõjutamist. Meie probleem seostub kohtusüsteemi organisatsioonilise killustatusega, kus esimese astme kohtuid ja ringkonnakohtuid juhib halduslikus mõttes justiitsministeerium. Selline olukord kätkeb endas võimalust mõjutada kohtuid nii organisatsioonilis-korralduslike, finantsiliste kui ka muude täitevvõimu arsenalis olevate meetmete abil. On igati kiiduväärt, et selliseid otseseid õigusemõistmise sisuni ulatuvaid mõjutusi pole praktikas täheldatud. Samas kätkeb ka mõjutuste võimalus õigusemõistmise toimimisele ohtu.

Siin peatuksimegi põgusalt kohtute seaduse eelnõu tähendusel. Mitmete selle seaduse novellide hulgas on olulisim siiski uue kohtute haldamise mudeli kujundamine, kus kohtuvõim omandab ka organisatsioonilise ühtsuse. Eelnõu kujundab selle süsteemi, määratleb tema toimimise põhimõtted, juhtimisahelad, pädevuse, vastutuse. Selle juhtimissüsteemi toimimise keskseks ideeks on kohtute omavalitsus. Seega pole põhjust arvata, et eelnõu riivaks kuigivõrd mainimisväärset kohtute sõltumatust kohtunike sõltumatusel rääkimata. Samas oleks täiesti ebanõistlik väita, et pakutud eelnõu juhtimismudel ei sisalda probleemseid lahendusi. Sisuline, konstruktiivne diskussioon ja arutelu Riigikogus peaks tagama ka selle seaduse vastavuse nõutavale standardile.

VII. Kohased instrumendid

Kohtu töövahendiks on õigus. Kohus mõistab õigust seaduse alusel. Seetõttu ei saa ka kohus luua paremat õiguskorda, kui seda pakuvad riigis kehtivad seadused. Tõsi, maailmas ei saa õigust piirata üksnes seadusega. Ka õiguse üldised põhimõtted, õigusriigi või *rule of law* põhimõtted on üks osa kohaldatavast õigusest, meie õigust kohaldatakse üha sagedamini Euroopa õiguse kontekstis, Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditest mõjutatuna. Keskseks on ja hoomatavas perspektiivis ka jääb selleks meie õigus, meie põhiseadus ja muud seadused.

Õiguse kvaliteet on seega keske tähtsusega ka kohtute töö kvaliteedi kujunemisel ja hindamisel. Kohus ei saa ise seaduse kvaliteeti kuigivõrd muuta, vast ainult piiratult põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses.

VIII. Õiguse seisundist

Igäihe ja tervikuna ühiskonna tegemisi saab reguleerida norm, mis esmatingimusena on teada. Õiguse kättesaadavus on seetõttu igasuguse õiguse toimimise aluseks. Muret tekitavat on aga siin palju. E-riigi ideoloogia rakenduste tulemusena on seadused kättesaadavad esmalt internetis, mille kasutamise võimalused ei ole üldised ja ühetaolised, erasektori väljaantavate seadusetekstide hind on kõrge ning neid tekste ei saa kaugeltki alati lugeda usaldatavateks.

Õigusakte on palju, õigus on killustunud. Ilmselt on ebapiisav õiguse kodifitseerimise tase. Süsteemsuse puudumise näitena võib tuua väärteguseid puudutava regulatsiooni: väärtekoosseisud sisalduvad enam kui 150 seaduses. Süsteemsuse nõrkust kajastab kas või riikliku järelevalve raamseaduse puudumine ja sealt tulenev eriseaduste põhjendamatu lahknevus.

Õiguse stabiilsus on õiguskorra oluline väärtus. Isik saab oma tegevust kavandada üksnes siis, kui ka riigi tegevus on ettenähtav. Meie õigus ei loo üldjuhul kindlust. Isiku ootused ei saa olla kaitstud, kui meie niigi noori seadusi muudetakse kümneid ja kümneid kordi. Lõppastmes mõjutab seaduste kiire, võiks öelda, permanentne muutmine ka kohtulahendite kvaliteeti, takistab ühtse kohtupraktika kujunemist.

Eelnevast olulisem on aga õiguse sisuline kvaliteet. Esmalt võime vaadata seda õiguselguse aspektist. Kas normid on üheselt arusaadavad, kas kohaldamisele kuuluv normide kogum on hõlpsasti leitav ja funktsionaalselt töötav? Neid juhtumeid, kus saame vastata eitavalt, on ülemäära palju.

Lõpuks peame õigusest rääkides esmalt silmas pidama seda ideoloogiat, neid väärtusi, mida õigus kannab ja vahendab. Õigusest ilmneb, kuidas riik teadvustab oma eesmärgid ja ülesandeid, milline tähendus antakse isikute õigustele ja vabadustele. Mõtlemapanevat on mitmeski aspektis. Kas või korrakaitset puudutavate aktide ja eelnõude läbiv idee riigist kui ohutõrjujast ja inimesest kui ohuallikast. Terrorismivastase võitluse sildi kattevarjus isikute õiguste ja vabaduste piiramise legaalsete võimaluste ulatuslik laiendamine, riigi järelevalveliste meetmete üha repressiivsem iseloom jne – sellised tendentsid esitavad halduskohtutele uusi ja suuri väljakutseid.

IX. Franklinist

"Those who give up essential liberties in order to gain a little temporary security deserve neither liberty nor security."

Ameerika suurkuju Benjamin Franklini mõte on igihaljas – lootus vabaduste ja õiguste loovutamise hinnaga turvalisust tagada on illusoorne.

X. Arengusuundadest

Koos ühiskonna muutumisega muutub ja areneb ka kohus. Millised on aga need sõlmpunktid, mis võiksid praegu olla tõstetud kohtute edendamisel esmatähtsate hulka? Eespool rääkisime kohtute seadusega lahendatavatest küsimustest. See kavandatav seadus võib küll olla kaalukas, kuid tema abil saavutatav lisaväärtus ei ole piisav. Riik näeb ühe uuendusliku vahendina ette kohtupidamise, sealhulgas halduskohtupidamise üleviimist digitaalkeskonda. E-halduskohtupidamise plusse ja miinuseid pole kuigivõrd laialt arutatud, vähemalt kohtutega

mitte. Ometi tundub, et infotehnoloogiliselt uued lahendused eeldavad muudatusi ka teistes sfäärides. E-halduskohus eeldab ka täielikult e-haldust ja igäühe tegelikku võimalust kasutada selle keskkonna võimalusi.

Isiku õiguste ja vabaduste kaitse ei ole üksnes kohtusüsteemi ülesanne. Põhiseadusest tulenevalt jagavad seda kohustust ka seadusandlik ja täitevvõim. On täiesti mõistlik, et võimu kreedoks kinnistub isiku teenimine, abistamine. See aga tähendab ka hoolivamat suhtumist igasse inimesesse. See tähendab ka seda, et täitevvõim püüab senisest enam lahendada konflikte ennetavalt, kasutades kohtutele alternatiivseid võimalusi.

Täitevvõim ei pea mitte üksnes olema pööratud inimese poole. Ta peab olema ka haritud. Praegu ametnike koolituse süsteem funktsioneerib ja oluline osa sellest ettevalmistusest on õigusliku iseloomuga. Paraku ei saa sama öelda suhte teise subjekti, isiku, eelkõige füüsilise isiku kohta. Jättes kõrvale noored, kes läbivad ühel või teisel määral kodanikuõpetuse, jäävad täiskasvanud sellisest õigusalasest haridusest kõrvale. Muidugi ei saa rikkumisi vabandada õiguse mittetundmisega, kuid moraalselt, ja mitte ainult, on riik kohustatud hoolt kandma, et igäüheni jõuaks adekvaatne teave sellest, milline on õigus, millised õigused ja kohustused isikul on. Rääkides täiskasvanute õigusõpetuse vajalikkusest, ei saa silmas pidada üksikuid meetmeid. Vajalik oleks süsteemne abinõude kompleks, mis tagaks õiguse kui väärtuse ja regulatsioonivahendi olemuse ja sisu viimise elanikele. See aitaks leevendada seda loomulikku ebavõrdsust, mis valitseb riigi ja üksikisiku suhetes, ning ennetaks konflikte. Siinkõnelejal puudub igasugune teave sellise süsteemi olemasolu kohta.

Õigusloome aspektist, millel ka eespool peatusin, tahaksin rõhutada inimõiguste valdkonnas konjunktuursete ja parteipoliitiliste otsustuste välistamise vajalikkust. Selles valdkonnas ei saa tegutseda hetkevajadustest lähtudes, nii akuutsed kui need vajadused ka momendil ei tunduks. Sisuliselt peaks ühiskonnas olema kindel kokkulepe, ühine ning võimu teostamisel järgitav arusaam, et põhiõiguste ja -vabaduste riive küsimused on ideoloogiaülesed ja eeldavad ühiskonna ulatuslikku konsensust.

Lõpuks mõni sõna kohtu kultuurist või kohtukultuurist. Halduskohtu võime täita oma ülesandeid inimese õiguste kaitsel sõltub suuresti sellest, kuidas kohus suhtleb inimesega, mis toimub kohtumajas siis, kui isik sinna siseneb või oma kaebuse teele läkitab. Asja üks pool on menetlusseadustikes sätestatu, teine pool on aga sisuline kontakt kaebajaga, selle kvaliteet. Kui teater algab vestibüülist, siis kohus algab tunduvalt kaugemalt – usaldusest. Selle usalduse loomisel on kohtukultuuril kaalukas koht.

Täna!